

**ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ
ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ**

УДК 373.5.091.3-053.5

DOI: 10.12958/2227-2747-2020-1(173)-79-90

Бурдун Віктор Васильович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри технологій виробництва і професійної освіти,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Старобільськ, Україна
burdun_v_v@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-3255-4828>

Для цитування: Бурдун В. В. Формування в учнів закладів загальної середньої освіти підприємницької компетентності на уроках трудового навчання. *Освіта та педагогічна наука*. 2020. № 1 (173). С. 79 – 90.

References (стандарт APA): Burdun, V. V. (2020). Formuvannia v uchniv zakladiv zahalnoi serednoi osvity pidpriemnytskoi kompetentnosti na urokakh trudovoho navchannia [The Formation of Entrepreneurship Competence of Students in Household and Industrial Arts Classes at General Secondary Schools]. *Osvita ta pedahohichna nauka – Education and Pedagogical Sciences*, 1 (173), 79 – 90 [in Ukrainian].

Постановка проблеми. Згідно з концепцією «Нова українська школа» освіта в закладах загальної середньої освіти ґрунтується на компетентнісному підході. Цей підхід повинен поєднати школу з реальним світом і тими потребами, які ставить перед людиною реальне життя. Під компетентністю розуміється поєднання знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити діяльність у нових непередбачуваних умовах (Гриневич, 2016).

Зазначимо, що в основу українського підходу до освітніх реформ було покладено досвід країн ЄС, зокрема основним орієнтиром став документ «Рекомендації Європейського парламенту та Ради

Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (2006).

Важливими компетентностями, які повинні бути сформовані в учнів закладів загальної середньої освіти, є ініціативність і підприємливість.

Підприємливість – це риса особистості, засадами якої є установка на постійний пошук нових можливостей за межами наявних ресурсів, саморозвиток та самореалізацію, ефективна діяльність в умовах невизначеності. Її результатом стає створення та реалізація

об'єктивно або суб'єктивно нових ідей, технологій і соціальних проєктів. Підприємлива особистість наділена творчим потенціалом, здатністю до інновації та готовністю ризикувати, а також планувати та керувати проєктами для досягнення поставленої мети. Це допомагає людині зрозуміти суть власної діяльності та не упустити можливості досягти чогось, а також є фундаментом для оволодіння конкретними навичками та знаннями, властивими тим, хто займається соціальною або комерційною діяльністю.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретико-методологічні засади формування в молоді ключових компетентностей, зокрема підприємливості, розкрито в студіях І. Зимньої, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та ін. Різні тлумачення поняття підприємницької компетентності та аналіз її змісту представлено в працях Ю. Білової, О. Коберника, О. Ліскович, М. Ляшенка, Т. Матвеевої, С. Прищепи, В. Сліпенко, О. Сулаєвої та ін.

Проте, незважаючи на широкий спектр проведених наукових досліджень, окреслена проблема недостатньо мірою розроблена на теоретичному та практичному рівнях, а тому вимагає подальшого дослідження. Зокрема, значний інтерес у цьому плані викликає формування підприємницької компетентності в учнів закладів загальної середньої освіти саме на уроках трудового навчання та технологій.

Мета статті – визначити сутність і зміст підприємницької компетентності, основні напрями формування ініціативи й підприємливості в учнів закладів загальної середньої освіти на уроках трудового навчання, схарактеризувати форми та методи цієї роботи.

Методологія та методи дослідження. Використано наукові положення компетентнісного, діяльнісного, особистісно зорієнтованого підходів. Для досягнення

поставленої мети використано комплекс методів дослідження, а саме: теоретичний аналіз, порівняння, узагальнення та систематизація наукових ідей, представлених у вітчизняних та зарубіжних джерелах.

Виклад основного матеріалу.

Багато сучасних учених приділяють у своїх працях значну увагу проблемі формування підприємницької компетентності в молоді різного віку, причому, іноді вони висловлюють різні думки щодо тлумачення цього терміна.

З погляду практичної психології, підприємницька компетентність – це особистісна якість, здібність, модель поведінки, необхідна для успішного вирішення певних бізнес-завдань та досягнення високих результатів у підприємницькій діяльності (Овчарук, 2004).

М. Ляшенко під цією компетентністю розуміє відповідну здатність людини, що об'єднує знання, уміння й навички з основ підприємництва в професійній діяльності, готовність до створення власного бізнесу, здатність довести свої наукові здобутки до комерціалізації та впровадити їх у певній галузі економіки; уміння критично осмислювати й використовувати різноманітну інформацію; творчий підхід до справи, наявність певних лідерських якостей (Ляшко, 2016, с. 53).

За поглядами О. Ліскович, підприємницька компетентність – це наявність у людини здатності до творчого пошуку, генерування й реалізації нових ідей, спроможності успішно вирішувати проблеми в різних сферах життєдіяльності, сформованість умінь аналізувати й об'єктивно оцінювати свої професійні можливості, співвідносити їх з потребами ринку праці; готовність дотримання норм і етики трудових стосунків (Ліскович, 2017, с. 119).

О. Коберник стверджує, що результатом формування в учнів підприємниць-

кої компетентності є знання з основ економічного аналізу господарської діяльності й підприємництва, уміння здійснювати мінімаркетингові дослідження, здатність співвідносити свої потреби й власні економічні інтереси з потребами інших людей, із наявними матеріальними, трудовими й природними ресурсами; готовність здійснювати й організовувати власну підприємницьку діяльність, складати, здійснювати й оцінювати бізнес-проекти, приймати економічно обґрунтовані рішення в динамічному світі; аналізувати й оцінювати власні професійні можливості, здібності та співвідносити їх з потребами ринку праці (Коберник, 2014, с. 89).

У Європейській довідниковій системі підприємницька компетентність трактується як здатність особистості втілювати ідеї у сферу економічного життя, як інтегрована якість, що базується на креативності, творчості, інноваційності, здатності до ризику, а також спроможності планувати та організовувати підприємницьку діяльність (Овчарук, 2004).

На думку української дослідниці Ю. Білової, підприємницька компетентність – це інтегральна психологічна якість особистості, яка проявляється в мотивованій здатності до творчого пошуку та реалізації нових економічних ідей і дає змогу вирішувати різноманітні проблеми в повсякденному, професійному, соціальному житті. Наявність підприємницької компетентності допомагає особистості знаходити та застосовувати оптимальне поєднання ресурсів у процесі виробництва, створювати й упроваджувати в економічне життя суспільства інновації, йти на певний ризик, необхідний для виконання поставленої мети. Успіх підприємницької діяльності пов'язаний із самоорганізованістю, діловими та особистісними якостями підприємця, ефективністю управління бізнесом. Важливи-

ми є лідерські якості, уміння розв'язувати конфліктні ситуації, приймати рішення в умовах невизначеності, працювати в команді, стимулювати й мотивувати зусилля працівників, створювати організаційні структури (Білова, 2013, с. 17).

Структура підприємницької компетентності (за Ю. Біловою):

- *мотиваційно-ціннісний компонент* – це морально-етичне ставлення особистості до підприємницьких цінностей (свобода вибору, самореалізація, ощадливість, толерантність, чесність), що визначає суб'єкт-суб'єктні міжособистісні взаємини, а також суб'єкт-об'єктні відносини людини з природою;

- *когнітивний (або знаннево-змістовий) компонент* включає знання теоретичного й технологічного (процедурного) характеру: це сукупність знань, що відображають розуміння сутності економічної сфери життя сучасного суспільства; теоретичні знання про основні поняття та методи підприємницької діяльності. Цей компонент ураховує особливості й варіативність змісту освітніх та особистісних потреб, мотивів особистості на різних етапах її економічної та підприємницької підготовки;

- *діяльнісний (або практично-технологічний) компонент* передбачає формування практичних умінь підприємницької діяльності (професійної та соціальної), а саме:

- уміння вибору ефективної бізнес-ідеї та форм підприємницької діяльності;
- здатність до організації, планування та прогнозування підприємницької діяльності;
- уміння презентувати власні проекти, вести конструктивний діловий діалог;
- готовність творчо розв'язувати різноманітні проблеми у сфері

підприємницької діяльності на основі набутих знань, умінь, способів мислення;

- спроможність керувати та контролювати хід і результати підприємницької діяльності;

• *емоційно-вольовий компонент* включає:

- здатність розуміти власний емоційний стан у ситуації пошуку та реалізації бізнес-проектів;
- здатність гідно переживати відсутність результату, спроможність відкрито ділитися своїми почуттями й переживаннями;
- цілеспрямованість;
- витримка, володіння собою в ситуаціях невизначеності (Білова, 2013, с. 19).

В. Сліпенко стверджує, що підприємливість найчастіше трактується як якість особистих можливостей та ідей, що проявляються в здатності втілювати їх у цінність для інших. Створена таким чином цінність може бути фінансовою, культурною або соціальною, незалежно від типу чи контексту в будь-якій сфері життєдіяльності та в можливому вартісному ланцюжку, що означає її створення у приватному, публічному та інших секторах, а також у будь-якому поєднанні цих секторів. Підприємливість як компетентність стосується всіх сфер життєдіяльності. Вона дає громадянам можливість піклуватися про власний розвиток, робити активний внесок у розвиток суспільства, виходити на ринок праці як найманий працівник або самозайнята особа, а також започатковувати власну справу чи виводити на вищий рівень підприємство, яке може мати культурне, соціальне або комерційне спрямування (Сліпенко, 2017).

Формування компетентності «підприємливість» було основною метою проєктів «Шкільна академія підприємництва» та «Уроки з підприємницьким тлом», що їх реалізував Центр розвитку освіти впродовж 2012–2015 рр. у рамках Програми з освітнього розвитку МЗС.

Проєкт «Уроки з підприємницьким тлом», який успішно реалізували українські педагоги, переймаючи польський досвід, змінює погляди на процес навчання. Урок – це не традиційне інформування. Знання – це не мертва інформація, готова до відтворення будь-якої миті. Людина повинна вміти здобувати знання самостійно, а ще використовувати здобуті знання для створення оригінального продукту, що дасть змогу не лише задовольнити її власні потреби, а й покращити життя іншим людям (Бобінська, 2014).

У закладах загальної середньої освіти України формування підприємливості та ініціативності як ключової компетентності повинно навчати дітей нестандартно мислити, розвивати нетрадиційні здібності та вміння. До того ж це буде створювати можливості для розвитку економіки, вселяти впевненість у власних можливостях.

Щоб навчальна діяльність мала сенс, школа повинна готувати до життя. Життєвий успіх учнів залежить від того, чи навчимо ми їх виконувати суспільні ролі, чи здобуватимуть вони ключові компетентності в дії. Учитися, щоб діяти, – це один з найважливіших постулатів Євросоюзу й показник якості роботи сучасної школи.

Проте освітній процес часто не захоплює дітей до того, щоб ризикувати й робити помилки, необхідні для формування винахідливості та ініціативності. Більшість інформації про бізнес і підприємництво, яку повідомляють учням та яка повинна формувати їхні установки, не має дієвого інтерактивного характеру. Для формування сталих навичок і більш ґрунтовної особистої мотивації надзви-

чайно важливими є активні форми засвоєння правил організації підприємницької діяльності та стратегій здійснення бізнес-проектів. Застосування інтерактивних методів і форм роботи на уроках дає можливість розвивати в учнів ініціативність, лідерські якості, навички ефективного спілкування, уміння працювати в групах, нести відповідальність за власні рішення, а також виявляють здібності учнів, їхню професійну спрямованість, а в майбутньому – буде сприяти активній участі в громадському житті суспільства.

Зазначимо, що формування підприємницької компетентності пов'язане не тільки з тим, як учням повідомляють основні теоретичні знання з економіки, підприємництва, а з усією системою навчання та виховання в школі. Формування підприємницьких умінь відбувається вже тоді, коли учні беруть участь в учнівському самоврядуванні та дослідницькій діяльності, виконують роль організаторів шкільних справ, розробляють шкільні проекти, обирають майбутню професію, планують створення власної справи тощо.

Практично всі навчальні галузі мають певний потенціал і повинні взяти участь у формуванні визначених Міністерством освіти і науки України компетентностей, зокрема ініціативи і підприємливості. Це можливо за рахунок інтеграції міжпредметних зав'язків навчальних дисциплін, інтегрованого підходу до навчання, творчого підходу до організації освітнього процесу всіма педагогами ЗЗСО. Інтегроване навчальне заняття неможливе без умотивованого й підготовленого вчителя, який розуміє важливість інтегрованих підходів.

Активну участь у формуванні підприємницької компетентності повинні взяти і вчителі трудового навчання. Як зазначено в концепції «Нова українська школа», освітня галузь «Технології» по-

винна забезпечити в межах ключових компетентностей ініціативність і підприємливість, формування в учнів таких умінь:

- проектувати власну професійну діяльність відповідно до своїх схильностей, переваг і недоліків, мислити творчо, генерувати нові ідеї та ініціативи й утілювати їх у життя для підвищення власного добробуту та для розвитку суспільства й держави;

- формулювати цілі й завдання, розробляти план для їх досягнення, прогнозувати й нівелювати ризики, ухвалювати рішення й оцінювати їхню ефективність, раціонально використовувати ресурси.

Також в учнів повинні бути сформовані такі якості: упевненість під час реалізації власних ідей, визнання своїх талантів, здібностей, умінь і демонстрація їх у праці та творчості; здатність брати на себе відповідальність за кінцевий результат власної та колективної діяльності, ініціативність, відкритість до нових ідей (Гриневич, 2016).

Підприємливість і ініціативність учителя трудового навчання може розвивати, використовуючи відповідні форми та методи навчальної діяльності, які спонукають учня бути активним, ініціативним, комунікабельним, відповідальним, передбачливим, сміливим. Ці форми та методи відображають новий діяльнісний підхід до навчально-виховного процесу. Також необхідно звернути увагу на те, що не всі учні здатні бути активними й ініціативними. Тому необхідно враховувати індивідуальні особливості всіх учнів класу і звертати особливу увагу на пасивних, замкнених, несміливих.

Дуже важливим для вчителя трудового навчання є створення атмосфери довіри, комфортних умов для співпраці учнів, розвитку в них лідерських якостей, почуття відповідальності за діяльність групи тощо.

Важливим чинником у формуванні підприємливості є мотиваційне середовище уроку. Саме через вхідну мотивацію у вступній частині уроку необхідно зацікавити учнів, визначити зв'язок науки з життям, зануритися в особистий досвід учнів. В основній частині уроку важливо підтримувати та посилювати мотивацію до навчання через залучення учнів до активної діяльності, що забезпечить формування цінностей особистості учня. Мотивація перспективи в підсумковій частині уроку сприятиме усвідомленню неперервності процесу навчання.

Для досягнення поставлених цілей вчителю трудового навчання необхідно застосовувати різноманітні методи навчання. Їх можна згрупувати залежно від бажаних ефектів:

- методи, що ґрунтуються на вміннях критичного мислення, умовиводу, аналізу, оцінювання й узагальнення фактів. Для реалізації цього виду цілей може послужити: мозковий штурм, зворотний мозковий штурм, метод морфологічного аналізу, метод функційно-вартісного аналізу, SWOT-аналіз;

- методи, що сприяють формуванню відповідальності, здійсненню й оцінюванню вибору, а також прийняттю рішень з повним усвідомленням наслідків. Корисними для нас будуть: «дерево прийняття рішень», займи позицію, методи дискусії (дебати, «шість капелюхів», дискусія на бали, метаплан);

- методи, що розвивають уяву, ґрунтуються на емоціях і переживаннях учня, а також створюють умови для дії: метод фокальних об'єктів, моделювання, рольова гра, «асоціативний куш», ментальні карти;

- методи, які добре відомі й часто застосовуються, – лекція з презентацією, робота з текстом-джерелом, співпраця й робота в малих групах, експертні групи, зупинки із завданнями, розробка проекту.

Підприємливість варто розвивати за допомогою роботи в малих групах і парах. Така навчальна діяльність формує відповідальність за спільний результат, а ще навчає учнів співпрацювати – спілкуватися між собою, бути лідерами й підлеглими, дискутувати, переконувати, відстоювати власні позиції, іти на компроміс тощо.

Учителю трудового навчання для формування підприємницької компетентності необхідно підбирати цікаві завдання для розвитку критичного мислення та самостійної творчої діяльності учнів на уроці. Також необхідно використовувати на уроках трудового навчання ігрові технології. Гра дозволяє відійти від одноманітності, монотонності; створити умови для всебічного розвитку учнів, їхніх здібностей. Досить ефективними для розвитку підприємницьких якостей є рольові ігри, які допомагають учням уявити себе експертами в певній сфері, продемонструвати знання, уміння, здобуті завдяки методу випереджувальних завдань. Можна запропонувати учням об'єднатися в команди та влаштувати змагання, наприклад, визначити найбільш ощадливого господаря, яка з команд підприємців знайде більше якісного товару за розумною ціною, яка з команд краще спланує безвідходне виробництво тощо.

Також можна запропонувати такі сюжетні ігри, як: «Рекламна агенція», «Ми – дизайнери», «Супермаркет», «Модельна агенція», «Бюро архітекторів», під час яких учні зможуть відтворити трудові процеси дорослих і водночас навчатимуться основ економіки. У сюжетних іграх моделюються реальні життєві ситуації (операції купівлі-продажу, виробництва та збуту готової продукції тощо), що на практиці допомагає засвоювати складні економічні знання. Адже, якщо учні відчують відповідальність за свої вчинки в грі, то це допоможе їм уникати помилок у дорослому житті.

Проектна діяльність вважається основною технологією формування ключових життєвих компетентностей учнів, зокрема й підприємницької. Адже учні, працюючи над створенням проектів, навчаються критично мислити, генерують цікаві ідеї для проектів, знаходять оптимальні засоби для їх реалізації, чітко усвідомлюють, де і як можна застосовувати набуті знання та вміння, вчаться бути комунікабельними, постійно самовдосконалюватися. Доцільно періодично організувати ярмарки-розпродажі, на яких продавати зроблені на уроках трудового навчання вироби. Отже, учні дізнаються про вартість зроблених ними виробів з погляду оцінки їх споживачами.

На уроках трудового навчання в 5–6 класах учні здатні вже усвідомити значення підприємницької компетентності шляхом опанування таких умінь: самостійне визначення мети трудового завдання, планування й організація трудового процесу, вміння раціонально використовувати матеріали та обладнання, урахувати норму часу в роботі, об'єктивно оцінювати результати праці, сумлінно виконувати будь-яку роботу, якісно виготовляти вироби.

Розвиток техніко-економічного мислення учнів середньої школи забезпечується шляхом знайомства з елементарними економічними основами і домашнього господарства, і економіки нашої країни, формування здатності орієнтуватись у підприємницькому середовищі, а також сприяння усвідомленню взаємозв'язку економічних та етичних процесів.

В учнів середньої ланки на уроках трудового навчання можливо закріпити такі економічні поняття, як:

- виробництво («Що б сталося, якби в нашому місті закрилося велике підприємство?», «Які ресурси потрібні для виготовлення футболки, рюкзак, стільця

тощо?», «Які ресурси використовує меблева фабрика?»);

- спеціалізація («Чим відрізняються завод імені Антонова і корпорація «Рошен?», «Яка різниця між фабрикою ІКЕА та акціонерним товариством «Мотор Січ?»);

- трудові ресурси («Ця поважна праця слюсаря (вчителя, лікаря)», «Назви професію», «Кому що потрібно для праці?»);

- ринок («Що таке ринок?», «Продаж товарів через магазини та Інтернет?») та ін.

Важливе місце в підприємницькій освіті учнів 5–9 класів займає конкретизація знань основ поведінки споживача, формування уявлень про права споживачів під час купівлі товарів, наданні послуг. Цьому сприяють – «ділові ігри», створення проектів, відтворення реальних ситуацій, виконання творчих завдань.

Для формування підприємницького мислення, правомірної поведінки в бізнес-середовищі, розвитку ділових якостей, оцінки власного потенціалу у сфері економічного й соціального життя вчитель трудового навчання може запропонувати учням такі форми роботи:

- дискусії з таких питань: «Що вигідніше: виробити багато дешевого товару чи менше, але якісного?», «Що краще купити: нову іграшку для малюка чи нові окуляри для бабусі?», «Для чого треба займатися спортом?»;

- роздуми: «Чому я хочу (або не хочу) бути бізнесменом?», «Що найважливіше в житті?», «Чи потрібна мені ця річ?», «Наскільки важливою є проблема безвідходного виробництва», «Потреби та можливості»;

- тестування: «Що можна купити за гроші?», «Що неможливо купити за гроші?»;

- ділові ігри: «Меню для дитячого кафе», «Реклама швейної майстерні (ательє)», «Підбір асортименту продукції для малого підприємства», «Підбір обладнання для майстерні»;

- тренінги: «Найбільш економна господиня», «Конвеєр», «Чи знаєш ти ціни?», «Аукціон знань» тощо.

Одним із засобів формування основ підприємницької компетентності школярів є підготовка й проведення навчальних екскурсій на промислові підприємства рідного міста, фабрики, підприємства сфери обслуговування, у приватні фірми, сервісні центри, музеї, торговельні мережі. Мета – показати учням, як функціують ці заклади зсередини, виробити в них уміння помічати й оцінювати різноманітні економічні факти та явища у взаємозв'язку, ознайомити учнів із практичними діями дорослих в умовах підприємницького середовища. Під час екскурсій учні можуть спостерігати за реальним процесом виробництва та наданням послуг, дізнатися про особливості організації технологічних процесів, про собівартість продукції, організацію поставок від постачальників, шляхах готової продукції до споживача тощо.

Можна також відвідати тематичні виставки, наприклад, виставку електроніки, будівельних матеріалів, текстилю, *hand-made*. Під час знайомства з експонатами виставки, стендами учні можуть знайти цікаву ідею для свого особистого проєкту або соціального проєкту, побачити, як вирішена та чи та ідея інженерами, винахідниками тощо.

Для учнів можна організувати зустрічі з представниками бізнесу, приватними підприємцями, економістами, представниками різних професій, які можуть поділитись прикладами ведення бізнесу зі свого життя, професійно можуть надати певну інформацію практичного плану

щодо економічних питань, ведення підприємницької діяльності, вимог до певних професій. До цього процесу можуть долучитись також батьки, студенти і навіть пенсіонери. Також з учнями можна проводити тематичні бесіди, у ході яких відбувається формування в них системи знань з підприємницької діяльності: «Що потрібно мені, щоб розпочати свій бізнес?», «Як підібрати інструмент?», «Де замовити тканини, фурнітуру?», «Як зменшити витрати на виробництво певного виробу?» тощо.

На уроках трудового навчання учнів можна навчити розраховувати раціональну покупку, планувати та економічно враховувати витрати на виготовлення різних виробів, познайомити з формуванням цін на товари, поняттям «витрати» «собівартість», «заробітна плата», «прибуток», «збитки», «конкуренція» тощо. У позакласний час учням можна запропонувати вирішити або скласти кросворд, згадати прислів'я й приказки на економічну тематику; запропонувати учням текст, у якому пропущені економічні терміни; запропонувати завдання на виключення зайвого слова на економічну тематику.

Отже, планомірна робота з учнями із застосуванням різних форм і методів навчання, з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей буде сприяти якісному формуванню в учнів підприємницької компетентності.

Дуже корисним для нас є досвід формування в учнів загальноосвітніх закладів США підприємницької компетентності. У рамках освітнього процесу в США пропонується обов'язково використовувати організацію мініпідприємств для навчання учнів загальноосвітніх закладів. Особливу увагу приділено мініпідприємствам, що створені самими учнями. Вони готують школярів до вступу у світ бізнесу й комерції, забезпечують розвиток широкого

спектра практичних навичок та особистих якостей, заохочують ініціативу й творчість, переконують у можливості самостійно забезпечити себе роботою, допомагають у профорієнтації.

Використовуючи отримані на уроках економіки та технології знання, учні створюють власну фірму, основним принципом котрої є те, що всі члени шкільного підприємства, включаючи й управлінський апарат, беруть участь і в процесі виробництва, і в реалізації продукції. Школярі проходять усі стадії формування акціонерного товару: проводять установчі збори, готують документи, випускають і поширюють акції, займаються управлінням і виробництвом, збутом продукції та розподілом дивідендів. Досліджуючи ринок, члени компанії випускають тільки ту продукцію, яка користується попитом і забезпечує гарантований успіх у діяльності, тобто прибуток. Шкільне мініпідприємство управляється Радою, до складу якої входять директор і керівники груп, у кожного свої обов'язки: фінанси, робота з персоналом, виробництво продукції, маркетинг. Рада організовує й координує роботу шкільних майстерень, гуртків, виготовлення виробів для будинку, дозвілля, випуск шкільної газети, організацію «Дня підприємництва», ярмарки-розпродажі, роботу шкільного кіоску з продажу канцтоварів, екскурсії на виробництво, відвідування виставок, тестування й анкетування.

Діяльність шкільного мініпідприємства спрямована на підтримку матеріально-технічної бази школи, на здійснення соціально значущої діяльності. Кошти, отримані навчально-трудовами групами, йдуть на виплату учням за працю, придбання призів і подарунків, оренду приміщення, організацію шкільних свят, оформлення актових залів, придбання канцтоварів та ін. Найважливіше – не су-

ма грошових коштів, а нагромадження учнями в результаті діяльності економічного, життєвого досвіду, що сприяє розвитку підприємницької компетентності.

Основою такої навчально-виховної системи є найважливіший об'єднувальний економічний елемент – праця. Бо має місце чіткий і логічний зв'язок пізнання й практичної реалізації знань, яку можна зобразити формулою: *пізнай економіку на уроці → зроби виріб на шкільному підприємстві → ефективно реалізуй виріб → справедливо розподіли дохід → кваліфіковано керуй цим процесом* (Сліпенко, 2017).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, розвиток підприємницької компетентності створює основу для актуалізації та закріплення отриманих знань і загально-трудо-виховних умінь, сприяє усвідомленню значущості своєї праці, формує культуру праці, виховує почуття відповідальності, колективну спрямованість особистості, технологічну грамотність. Отже, формування підприємницької компетентності учнівської молоді дасть їм змогу свідомо обирати власний шлях до професійного успіху, навчить аналізувати та ухвалювати ефективні рішення не тільки в економічній сфері, а й у різних життєвих ситуаціях, адже підприємницька діяльність є багатовекторною.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою комплексу практичних завдань з формування ініціативи і підприємливості в учнів закладів загальної середньої освіти на уроках трудового навчання.

Література

Білова Ю. А. *Поняття та структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю. Оновлення змісту, форм та методів навчан-*

ня і виховання в закладах освіти: зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. 2013. Вип. 7 (50). С. 15 – 17.

Коберник О. М. Теоретико-методичні засади компетентнісного підходу в технологічній освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць*. Київ – Вінниця, 2014. Вип. 37. С. 85 – 91.

Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.

Кузьменко Ю. Формування компетентності «підприємливість і фінансова грамотність»: сучасні орієнтири. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 2. С. 36 – 39.

Ліскович О. Структура та сутність підприємницької компетентності учнів у контексті навчання фізики. *Україна – Польща: економічні та соціальні виклики 2030: електрон. зб. матер. Міжнар. міждисцип. конференції* (Варшава, 30 черв. – 2 лип. 2017 р.). Варшава, 2017. С. 118 – 121. URL : <http://www.iiasc.org/wp-content/uploads/2017/11/eb39fe803a4d7e819fb2f412cd0a050e.pdf>

Ляшенко М. Формування підприємницької компетентності у майбутніх учителів технологій. *Наукові записки: зб. наук. пр. Кіровоград. держ. пед. ун-т імені В. Винниченка*. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Кіровоград, 2016. Вип. 9, ч. 3. С. 51 – 54.

Нова українська школа: основи Стандарту освіти / редкол.: Л. Гриневич та ін.; за заг. ред. М. Товкало. Львів, 2016. 64 с.

Сліпенко В. Особливості розвитку підприємницької компетентності школярів у загальноосвітніх навчальних закла-

дах: Американський досвід. *Людознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2017. Вип. 5/37. С. 197 – 205.

Уроки з підприємницьким тлом : навчальні матеріали / за заг. ред. Е. Бобінської, Р. Шияна, М. Товкало. Варшава : Сова, 2014. 398 с.

References

Bilova, Ju. A. (2013). Poniattia ta struktura pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv ekonomichnoho profilu [Understanding the structure of competency-based competencies future economy profile]. *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity: zb. nauk. pr. Rivnen. derzh. humanit. un-tu – Updating the content, forms and methods of teaching and education in educational institutions: collection of scientific works of Rivne State University of Humanities*, 7 (50), 15–17 [in Ukrainian].

Kobernyk, O. M. (2014). Teoretyko-metodychni zasady kompetentnisnoho pidkhodu v tekhnolohichnii osviti [Theoretical and methodological principles of a competent approach in technological improvement]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern information technology and innovation techniques for preparing of specialist: methodology, theory, progress, problems*, 37, 85–91. Kyiv – Vinnytsia [in Ukrainian].

Ovcharuk, O. V. (Ed.). (2004). *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukraïnski perspektyvy: Biblioteka osvitoi polityk [Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian prospects: library for educational policy]*. Kyiv: «K.I.S.» [in Ukrainian].

Kuzmenko, Yu. (2018). *Formuvannia kompetentnosti «pidpriemlyvist i finansova hramotnist»: suchasni oriientyry [Form of*

competence: «competent and financial literacy»: modern landmarks]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 2, 36 – 39 [in Ukrainian].

Liskovych, O. (2017). *Struktura ta sutnist pidpriemnytskoi kompetentnosti uchniv u konteksti navchannia fizyky [The structure of the current competency of students in the context of physics]*. *Ukraina – Polshcha: ekonomichni ta sotsialni vyklyky 2030: elektron. zb. mater. Mizhnar. mizhdystsyp. konferentsii – Ukraine-Poland: economic and social challenges 2030: proceedings of the International Interdisciplinary conference* (pp. 118–121). *Varshava*. Retrieved from <http://www.iiasc.org/wp-content/uploads/2017/11/eb39fe803a4d7e819fb2f412cd0a050e.pdf> [in Ukrainian].

Liashenko, M. (2016). *Formuvannia pidpriemnytskoi kompetentnosti u maibutnikh uchyteliv tekhnolohii [Formation of competency in future technology teachers]*. *Naukovi zapysky : zb. nauk. pr. Kirovohrad. derzh. ped. un-t imeni V. Vynnychenka. Seriya: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity – Scientific notes: collection of scientific works of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University. Seriya: Problems of the methodology of physics and mathematics and technology*, 9, 3, 51-54. *Kirovohrad* [in Ukrainian].

Tovkalo, M. & Hrynevych, L. (Eds.) (2016). *Nova ukrainska shkola osnovy Standartu osvity [New Ukrainian School: Fundamentals of the Standard of Education]*. *Lviv* [in Ukrainian].

Slipenko, V. (2017). *Osoblyvosti rozvytku pidpriemnytskoi kompetentnosti shkolariv u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh: Amerykanskyi dosvid [Features of developing competency of general education institutions: American experience]*.

Liudynoznavchi studii. Seriya «Pedagogika» – Humanities Studios. Seriya «Pedagogy», 5/37, 197-205 [in Ukrainian].

Bobinska, E., Shyian R. & Tovkalo M. (Eds.). (2014). *Uroky z pidpriemnytskym tлом [Lessons from the homeland]*. *Varshava: Sova* [in Ukrainian].

Бурдун В. В. Формування в учнів закладів загальної середньої освіти підприємницької компетентності на уроках трудового навчання

У статті доведено необхідність формування підприємницької компетентності в учнів закладів загальної середньої освіти. Проаналізовано різні підходи науковців до визначення поняття «підприємницька компетентність».

Розглянуто основні напрями формування ініціативи й підприємливості в учнів закладів загальної середньої освіти на уроках трудового навчання, схарактеризовано різні форми та методи цієї роботи. Відзначено, що ці форми та методи повинні відображати новий діяльнісний підхід до навчально-виховного процесу. Зазначено, що важливим для вчителя трудового навчання є створення атмосфери довіри, комфортних умов для співпраці учнів, розвитку в них лідерських якостей, почуття відповідальності за діяльність групи. Крім того, важливим чинником у формуванні підприємливості є мотиваційне середовище уроку.

Серед найбільш ефективних форм і методів формування підприємницької компетентності визначено екскурсії, ігрові технології, розробку проектів, дискусії, організацію ярмарків-розпродажів та ін. Визначено якості, які необхідно розвинути в учнів під час формування підприємницької компетентності. У статті проаналізовано досвід формування в учнів загальноосвітніх закладів США підприємницької компетентності.

Ключові слова: підприємницька компетентність, ініціативність, заклад загальної середньої освіти, учні, уроки трудового навчання.

Бурдун В. В. Формирование у учащихся учреждений общего среднего образования предпринимательской компетентности на уроках трудового обучения

В статье доказана необходимость формирования предпринимательской компетентности у учащихся учреждений общего среднего образования. Проанализированы различные подходы ученых к определению понятия «предпринимательская компетентность».

Рассмотрены основные направления формирования инициативы и предприимчивости у учащихся учреждений общего среднего образования на уроках трудового обучения, охарактеризованы различные формы и методы этой работы. Отмечено, что эти формы и методы должны отражать новый деятельностный подход к учебно-воспитательному процессу. Отмечено, что важным для учителя трудового обучения является создание атмосферы доверия, комфортных условий для сотрудничества учеников, развития у них лидерских качеств, чувства ответственности за деятельность группы. Кроме того, важным фактором в формировании предприимчивости является мотивационная среда урока.

Среди наиболее эффективных форм и методов формирования предпринимательской компетентности выделены экскурсии, игровые технологии, разработка проектов, дискуссии, организация ярмарок-распродаж и другие. Определены качества, которые необходимо развить у учащихся при формировании предпринимательской компетентности. В статье исследован опыт формирования предпринимательской компетентности у учащихся общеобразовательных учреждений США.

Ключевые слова: предпринимательская компетентность, инициативность, заведение общего среднего образования, ученики, уроки трудового обучения.

Burdun V. V. The Formation of Entrepreneurship Competence of Students in Household and Industrial Arts Classes at General Secondary Schools

The article substantiates the necessity of forming entrepreneurial competence of students' at general secondary education institutions. Different approaches of scientists to the definition of the concept «entrepreneurial competence» have been analyzed.

The basic directions of forming initiative and entrepreneurship of students in household and industrial arts classes at general secondary schools have been considered; various forms and methods of this work have been characterized. It has been noted that these forms and methods should reflect a new activity approach to the educational process. The author has emphasized that it's important for a household and industrial arts teacher to create an atmosphere of trust, comfortable conditions for cooperation, the development of leadership skills and responsibility for the group activities. In addition, the motivational atmosphere in class is an important factor for the formation of entrepreneurship.

Excursions, game technologies, project development, discussions and trade fairs have been identified as the most effective forms and methods of forming entrepreneurial competence. The qualities that students should develop during the formation of entrepreneurial competence have been specified. The article has explored the experience of forming the entrepreneurial competence of students at general education institutions in the USA.

Key words: entrepreneurial competence, initiative, general secondary education institution, students, household and industrial arts classes.